

Težave in možne izboljšave reliabilizma (zanesljivosti)

Bojan Borstner

I.

Reliabilizem je teorija, kjer se trdi, da je prepričanje epistemično upravičeno, če in samo če je dobljeno (izpeljano iz) iz mehanizmov ali procesov pridobivanja prepričanj, ki so zanesljivi (Goldman 1978, 1986, 1988). Zanesljivost je v tem kontekstu opredeljena tako, da bi naj rezultati teh mehanizmov (procesov) v dovolj veliki meri vodili do resničnih prepričanj (še bolje – do resničnih rezultatov delovanj, ki pa so posledice posameznih prepričanj). Na enak način lahko določimo tudi racionalnost prepričanj:

Za osebo a je racionalno, da verjame (da je prepričana v) propozicijo p samo, če ima na razpolago zanesljiv mehanizem (proces, kateri bi, če bi ga oseba uporabila, vodil k – bi se izražal v – njenem prepričanju v (verovanju v) propozicijo. (Goldman 1978, 1-2; Goldman 1988, 52-53; Sosa 1978)

Če smo prej pojasnili zanesljivost mehanizmov (procesov) z dejstvom, da vodijo k resničnim prepričanjem (ali k uresničitvi določenega nameravanega dejanja), moramo sedaj še natančneje opredeliti same mehanizme.

II.

Goldman loči dve vrsti kognitivnih procesov – procesi, ki so odvisni od prepričanj (odvisni procesi-op), ter procesi, ki so neodvisni od prepričanj (neodvisni procesi-np). Med op lahko prištevamo sklepanje – v tem procesu imajo prepričanja vlogo inputa; med np lahko prištevamo zaznavo – prepričanja so lahko le output v teh procesih¹. Ko govorimo o zanesljivosti op ugotovimo, da so lahko le posredno (pogojeno) zanesljivi. Nek proces sklepanja (induktiven

---

¹ »Pretehtajmo nek nepopoln proces formiranja prepričanj, to je proces čigar rezultate bi klasificirali kot neupravičene (unjustified). To je nekaj primerov: konfuzno sklepanje, želja polno mišljenje, ... , prenagljena posplošitev. Kaj je skupno tem nepopolnim procesom? Povezuje jih podoba nezanesljivosti: usmerjeni so na proizvajanje napake. ... Kot kontrast, katere vrste procesov formiranja prepričanj so intuitivno upravičene? Ti procesi vključujejo standardne zaznavne procese, spomin, dobro sklepanje in introspekcijo. Kar povezuje te procese, je zanesljivost: prepričanja, ki jih proizvajajo, so splošno zanesljiva.« (Goldman 1978, 9-10)

ali deduktiven) je lahko zanesljiv le, če proizvaja (je naravnana na proizvodjanje) resnična prepričanja takrat, kadar so vhodna prepričanja resnična. Splošna težava pri tem pojmovanju izhaja iz dejstva, da se moramo odločiti, kako specifični so lahko posamezni kognitivni procesi, da ne bi zašli v skrajnost umetnega izbora. Ta skrajnost bi se izražala v tem, da bi potem proces formiranja prepričanj imel zgolj en sam rezultat (output) – posamezno prepričanje. Če bi bilo to prepričanje slučajno resnično, potem bi bil proces, ki je pripeljal do tega prepričanja, zelo zanesljiv – bil bi 100% zanesljiv. Toda, s tem bi lahko dosegli, da bi bilo zelo veliko procesov, ki bi bili visoko zanesljivi, vendar le v posameznem primeru (enem), kar pa nam ne bi omogočalo, da izvedemo plauzibilno teorijo za upravičbo prepričanj.

III.

Območje zanesljivosti moramo omejiti. Na razpolago imamo več možnosti:

- (i) zanesljivi so tisti procesi, ki vedno proizvajajo resnična prepričanja;
- (ii) zanesljivi so tisti procesi, ki v glavnem proizvajajo resnična prepričanja;
- (iii) zanesljivi so tisti procesi, ki dolgoročno vzeto proizvajajo v glavnem resnična prepričanja;
- (iv) zanesljivi so tisti procesi, ki v glavnem proizvajajo resnična prepričanja v situacijah, ki so dovolj podobna neki naši standarni situaciji (našemu svetu).

Predvsem zadnja varianta je zelo pomembna za analizo problema 'možgani v kadi' in 'Descartesov demon'. Vzemimo, da je bila oseba a operirana in so ji odstranili možgane. Ti možgani so sedaj nameščeni v posebni življenjski raztopini in so priključeni na različne naprave, ki omogočajo ohranjanje funkcij. Hkrati pa so povezani s super računalnikom. Računalnik lahko pošilja možganom dražljaje, ki vzburijo vizualni korteks. Tako ima 'oseba a' normalne vizualne izkušnje, čeprav je dejansko v celoti ločena od fizikalnega okolja. Na ta način je ovržena ena od osnovnih predpostavk Goldmanove teorije – da je percepcija eden od zanesljivih kognitivnih procesov. Za 'osebo a' – možgane v kadi – so prepričanja, do katerih pride na osnovi percepcije (ali vsaj tega, kar lahko normalno imenujemo percepcija), neupravičena. Problem pa je dejstvo, da sama 'oseba a' ne ve, da je karkoli narobe – zanj so zaznave zanesljive, ker vsi procesi tečejo tako kot bi tekli, če njeni možgani ne bi bili odstranjeni in bi zaznavala okolico zgolj s svojim zaznavnimi aparati (očmi). Zato je naša trditev, da so prepričanja, ki izhajajo iz vizualne zaznave 'osebe a', neupravičena, utemeljena na vedenju, ki akterju zaznave in nato formiranja prepričanja, ni dostopno (ne samo v danem primeru, temveč načeloma). Ker 'oseba a' nima nikakršnega razloga, da bi podvomila v sam proces vizualne zaznave, potem

moramo imeti v primeru, ko skrbno izoblikuje zaznavne sodbe, te sodbe (prepričanja) za upravičene. Rezultat, ki smo ga dobili, je podpora internalistični teoriji. To lahko podkrepimo z ugotovitvami S. Cohena (1984) da lahko tudi v primeru situacije z 'možgani v kadi' ločujemo med racionalnim (reasonable) in neracionalnim (unreasonable) epistemskim obnašanjem. Če vzamemo primer osebe, ki ve, kako učinkujejo različne barvne osvetlitve na barvno zaznavo nekega predmeta, potem je ta oseba neupravičena v presoji barve predmeta na osnovi njegove navidezne barve takrat, kadar je prepričana, da je tisto, kar vidi osvetljeno s specifično svetlobo (s specifično barvo). Če apliciramo to na primer osebe a, potem ugotovimo, da ima oseba a informacijo (znanje) o takih primerih osvetlitve še iz časa preden so ji bili odstranjeni možgani iz lobanje in premeščeni v kad. Če v takem primeru (po operaciji) oseba a (možgani v kadi) sodi (je prepričana), da je nek predmet rdeč na osnovi okoliščin, ki so zanj normalne, potem je oseba a upravičena v taki sodbi (prepričanju). Toda, če bi oseba a sodila (bila prepričana) enako tudi v primeru, ko bi mislila, da je predmet osvetljen z rdečo lučjo, potem bo njena sodba (prepričanje) neupravičena. Razlikovanje med epistemsko upravičenimi (racionalnimi) in neupravičenimi (neracionalnimi) sodbami (prepričaji) je možno tudi v primeru, ko so zaznavni procesi osebe a in sodbe, ki na njih temeljijo, dejansko nezanesljivi. V primeru 'Descartesovega demona' se znajdemo v položaju, ko moramo priznati, če sprejmemo Descartesovo pozicijo, nujnost obstoja boga kot izhodiščne predpostavke, za utemeljenost tega, kar je jasno in razločno za nas – kar je epistemsko racionalno². Reliabilizem je združljiv z Descartesovo pozicijo, ker je njegova teza o resničnosti prepričanj kot funkciji zanesljivih kognitivnih mehanizmov na ta način potrjena, vendar za ceno, da je kot kriterij za presojo o ustreznosti pojmovanja epistemsko racionalnih prepričanj nezanimiv³.

² Descartesova predpostavka je naslednja: ker Bog nujno je, nujno obstaja (pri tem je sam obstoj Boga dokazan s pomočjo ontološkega dokaza, ki pa je sam zmoten – primerjaj B. Borstner »Utemeljenost moralnega« *Znamenja*, 1989) in ker ima vse attribute, ki jih Bog ima (vsevednost, vseprisotnost, vsezmožnost, absolutna pravičnost, dobrot, ...) v katoliški veri, potem je nemogoče, da bi Bog dopustil, da bi bilo tisto, kar je za bitja, ki jih je On ustvaril, jasno in razločno, neresnično (zmotno). Iz dejstva, da Bog je, izhaja nemožnost obstoja hudobnega demona, ki bi nas neprestano zavajal, varal o tem, kar je epistemsko racionalno.

³ »Resničen je, ker, če je dano to pojmovanje, potem ni možno, da bi bilo več tega, v kar smo racionalno prepričani, neresnično kot pa resnično; nezanimivo zato, ker, če je dano to pojmovanje, potem zagovorniki katerekoli vrste epistemsko racionalnih prepričanj, lahko sprejmejo reliabilizem, celo zagovorniki pojmovanj, ki so izvirno videti v protislovju z reliabilizmom, ...« Foley, 1987, str. 163.

IV.

Možni ugovori reliabilizmu, kot smo jih prikazali prej, so bili vzrok, da je Goldman v *Epistemology and Cognition* delno spremenil osnovna pravila reliabilizma. Sosa (1988, 164) je označil to spremembo kot prehod od generičnega reliabilizma k reliabilizmu pravil. Le ta ima dva dela:

(J) S je upravičen v prepričanju da p, če in samo če je S-ovo prepričanje da p zaključni člen v končni sekvenci mnenjskih (v pomenu *doxa*) stanj osebe S tako, da nek (posamezen) pravilen sistem J-pravila licencira (vzročni) prehod k vsakemu členu sekvence od nekega predhodnega stanja.

(R) Sistem J-pravila je pravilen, če in samo če R dovoljuje določene (bazične) procese in se uprimerjanje (instantiation) le teh v normalnih svetovih izraža v visokem resničnostnem razmerju prepričanj. (Goldman 1986, 106)

S temi dopolnitvami poskuša Goldman eksplicitno onemogočiti pojave ugovorov tipa 'možgani v kadi' in 'Descartesov demon' tako, da definira normalni svet kot svet, ki je skladen z našimi splošnimi prepričanji o aktualnem svetu. Toda na tej osnovi obstajata vsaj dva možna načina interpretiranja (R) z vidika vprašanja upravičbe prepričanj (Sosa 1988, 165-166; Pollock 1986, 117-118), ki sta ali indeksikalno ali pa zgolj konceptualno determinirana. Problem je v tem, da upravičba, o kateri govori Goldman, zahteva produkcijo prepričanj na podlagi kognitivnih procesov, ki so zanesljivi v normalnem svetu, kar pa še ne pomeni, da so zanesljivi v dejanskem (aktualnem) svetu⁴. Goldman nam ne daje prepričljivih razlogov za to, da bi lahko določili omejitve, ki so potrebne za tvorbo splošnih prepričanj. Zato so sama splošna prepričanja kot osnova za reliabilistično teorijo upravičevanja neupravičena.

Če naša splošna prepričanja niso proizvedena v procesih, ki so zanesljivi v aktualnem svetu, potem ni tu nikakršnega razloga, da bi upoštevali prepričanja,

⁴ »...predlagam, da je pomen izraza 'upravičen' (v njegovi epistemični rabi) fiksiran z določenimi stvarmi, ki jih domnevamo (presume) o svetu ne glede na to, ali imamo prav ali ne. Specifično, prepričanja so domnevno upravičena, ko so (grob) povzročena s procesi, ki so zanesljivi v svetu kot je domnevan. Upravičeni so tisti procesi, ki bi bili zanesljivi v svetovih podobni predpostavljajemu (domnevanemu) dejanskemu svetu, to je, v normalnih svetovih.... Vzemimo, da se izkaže, da naš dejanski svet ni tak kot smo mislili. Vzemimo, da je to svet stila kartezijskega demona, svet v katerem smo radikalno prevarani o 'zunanjih' stvareh (vendar nismo prevarani glede narave naših kognitivnih procesov). To pomeni, da naši kognitivni procesi niso zanesljivi v aktualnem svetu. Vsaj naši zaznavni procesi so nezanesljivi in morda tudi naši induktivni procesi. Iz moje teorije ne sledi, da so prepričanja o našem aktualnem svetu neupravičena. Kognitivni procesi, ki jih uporabljamo, so lahko še naprej zanesljivi v normalnih svetovih, v svetovih, ki so podobni predpostavljajemu dejanskemu svetu.« Goldman 1986, str.108.

dobljena v procesih, ki so zanesljivi glede na ta splošna prepričanja, kot verjetno resnična.

V.

Iz predhodne analize Goldmanovega pojmovanja reliabilizma lahko povzamemo naslednje ugotovitve:

1. Goldman še vedno zagovarja upravičbo kot normativni pojem. Pri tem pa poskuša izdelati epistemično upravičbo, ki bi bila izražena v reliabilističnih izrazih. (Goldman 1978, 1-2; 1986, 109; 1988, 52-53)

2. Goldman je prepričan, da ima v epistemologiji apriorna pojasnitev temeljnih konceptov (med njimi je tudi upravičba) pomembno mesto. Pojasnitev pogojev, pod katerimi so prepričanja upravičena, naj bi po Goldmanu zagotovilo odločilno mesto v pojmu (konceptu) upravičenih kognitivnih procesov. (Goldman 1978, 9-10; 1986, 6-7, 103-109; 1988, 51-53)

3. Goldman poudarja vlogo empiričnih raziskovanj v določanju, kateri kognitivni procesi so upravičeni in kateri to niso. Pri tem ločuje empirična raziskovanja na dva dela:

(a) raziskovanja, ki določajo specifične kognitivne procese, s katerimi so dana prepričanja proizvedena.

(b) raziskovanja, ki omogočajo razlikovanje objektivno zanesljivih od nezanesljivih procesov. Upravičeni kognitivni procesi so le tisti, ki so objektivno zanesljivi (reliabilni), kar pa se lahko določi le empirično. (Goldman 1986, 116-120, 173-177)

VI.

Izhajajoč iz teh treh osnovnih značilnosti Goldmanove pozicije se zastavlja naslednje vprašanje: kateri kognitivni procesi so zanesljivi? To vprašanje se nanaša na vrsto procesov, zato imamo tole situacijo:

(i) zanesljivi so lahko le tipi procesov (process-types)

(ii) le posamezni primerki procesov (process-tokens) lahko proizvedejo posamezna prepričanja.

V tej situaciji smo priča notranjemu nasprotju, ki se izraža skozi zahtevo, da imamo na eni strani zanesljivost, ki temelji na določeni stopnji verjetnosti (statistika), in na drugi strani dejstvo, da je lahko upravičeno le posamezno

prepričanje⁵. Toda, problem je v tem, kako določiti zanesljivost procesa, ki proizvede posamezno prepričanje?

Goldman na to vprašanje ne odgovarja direktno, čeprav na več mestih trdi, da so zanj zanesljivi le tipi procesov.⁶ Če sprejmemo to interpretacijo, potem drži, da je oseba upravičena v prepričanju da p v času t , če obstajajo določena stanja (dogodki), ki so časovno predhodna t , ki pa funkcionirajo kot vzročni inputi in čigar procesni zanesljivosti se moramo zahvaliti, da imamo output, ki je v izražen v osebinem prepričanju da p v t . V tem kontekstu se sicer ne govori natančno o tem, da so prepričanja povzročena s tipi procesov, vendar pa se izrecno govori o tem, da je partikularni proces zanesljiv. Toda, če so zanesljivi le tipi procesov, potem je osnovna teza teorije reliabilnosti nejasna.

Če sprejmemo trditev, da so zanesljivi le tipi kognitivnih procesov, potem moramo odgovoriti na naslednjo vprašanje: kako so lahko tipi procesov individuירani? Goldman je prepričan, da v paradigatskih primerih lahko pojasnimo, zakaj je posamezni dejavnik upravičen v posameznem prepričanju zgolj na osnovi razlike v objektivni zanesljivosti procesov, s katerimi prihajamo do prepričanj. Vendar je samo prepričanje, na katerem gradi Goldman, vsaj zelo vprašljivo, če že ne neutemeljeno. Trdi namreč, da je teorija upravičbe prepričanj podvržena običajnim standardom upravičbe ter da hkrati teorija upravičbe ne sme uporabljati epistemskih terminov takrat, ko določa, katero prepričanje je upravičeno. Če to strnemo, potem dobimo naslednjo možnost:

(A) Prepričanje, ki ga ima oseba S o p v času t , je upravičeno, čče:

(i) obstaja opis $D1$ tako:

(a) da se $D1$ uporablja za i

(b) procesi, za katere se $D1$ uporablja, težijo k proizvodjanju prepričanj, ki so resnična

(ii) ne obstaja opis $D2$ tako:

(a) da se $D2$ uporablja za i

(b) procesi, za katere se $D2$ uporablja, težijo k proizvodjanju prepričanj, ki so neresnična⁷.

⁵ Ko govorimo o upravičbi posameznega prepričanja, mislimo predvsem na to, da je proizvedeno kot rezultat posameznega zanesljivega procesa – ima specifično prostorsko in časovno lokacijo – je torej primerek in ne tip.

⁶ Goldman predlaga, da takrat »ko pravimo, da je prepričanje povzročeno z danim procesom, razumemo pod tem funkcionalno proceduro, kar pomeni, da je povzročeno s partikularnimi inputi do procesa ... v primeru, o katerem sprašujemo.« Goldman 1978, 11.

⁷ V tem zapisu predstavlja i posamezni proces, ki je vključen v proizvodnjo prepričanja p , ki ga

Čeprav predstavlja (A) dokaj zvesto tisto, kar v osnovi predlaga Goldman, lahko vseeno trdimo, da ne ustreza našim običajnim standardom upravičbe. Problem je predvsem pogoj (ii). Oglejmo si to na izmišljenem primeru zaljubljenih žensk. Vzemimo, da skoraj vse (čeprav ne vse) zaljubljene ženske takrat, ko se znajdejo v situaciji, ko je njihov ljubimec obtožen nekega dejanja, ki je zanje zoprno, neprijetno in je podkrepljeno z dokaj strogo evidenco (čeprav ne izključno), začnejo s čustvenim presojanjem ljubimcev in situacije, v kateri so se znašli. Ta podmena torej vsebuje ugotovitev, da obstaja vsaj ena ženska S, ki ne razmišlja na ta način. Naj bo p prepričanje, ki ga ima S v t (da je obtožba proti ljubimcu korektna), proizvedeno s procesom i. Če to uporabimo v (A) pogoj (ii), potem ugotovimo, da v našem zamišljenem primeru ta pogoj ni zadovoljen in bomo torej v skladu z (A) klasificirali prepričanje p, ki ga ima S v t kot neupravičeno. Toda, na osnovi predpostavke, S ne razmišlja čustveno in bi njeno prepričanje po naših običajnih standardih upravičbe morali upoštevati kot upravičeno. Torej je tudi interpretacija (A) nezadovoljiva.

Nekakšen izhod iz te situacije ponuja F. Schmitt v (1984), kjer trdi, da moramo v opredeljevanju teorije reliabilnosti upoštevati ne le procese, ki proizvajajo prepričanje, ampak tudi tiste procese, ki potekajo sočasno s predhodnimi, vendar niso vključeni v proizvajanje prepričanja.

(B) Prepričanje p, ki ga ima S v t, je upravičeno čče:

(i) obstaja tip R procesov proizvajanja prepričanja tako:

(a) i je R

ima oseba S v času t. Pri tem smo upoštevali še dejstvo, da je nujno opredeliti dve vrsti opisov (D1 in D2), ker bi se drugače lahko znašli v neprijetni situaciji:

Prepričanje p, ki ga ima oseba S v času t, je upravičeno, čče obstaja opis D1 tako:

(a) da se D1 uporablja za i

(b) procesi, za katere se D1 uporablja, težijo k proizvajanju prepričanj, ki so resnična.

Skladno s tako opredelitvijo bi bili upravičeni vsi procesi, ki so proizvedeni skladno s pogojem (b), kar pa dejansko pomeni, da bi na ta način lahko štel kot upravičena tudi prepričanja, kiso evidentno neupravičena. To lahko ponazorimo s klasičnim primerom iz pedagoške prakse. Imamo osebo S, ki je strokovno uveljavljena v pedagoški praksi. Njene sodbe in ocene o poteku pedagoških procesov so zelo natančne, resnične, ... toda v primeru ocenjevanja lastnih otrok so njegove presoje splet razmišljanja, ki je polno želja, čustev, ... Zato takega presojanja ne moremo upoštevati kot zanesljivega. Vendar imamo v primeru opisovanja i dvojno situacijo: – na eni strani je i opisljiv kot proces, ki proizvede prepričanje p, ki ga ima S v času t (pri tem je govor o priznanem znanstveniku)

– na drugi strani je i opisljiv kot proces, ki proizvede prepričanje p, ki ga ima S v t (pri tem mislimo na proces, ki vključuje želje, čustva, ... staršev).

Prvi od teh opisov popolnoma ustreza pogoju (b) in, ker sta oba opisa sinonimna, je oseba S upravičena v p ob času t tudi v primeru, ko je i primerek instance razmišljanja polnega želja, čustev, ... Tako postane jasno, zakaj potrebujemo D1 in D2.

- (b) prepričanja, ki jih proizvajajo procesi tipa R, so v glavnem resnična
- (c) pri danem (a) in (b) je p verjetno (čeprav ne zelo verjetno) resnično;
- (ii) ne obstaja nek proces R', ki bi zadrževal proces formiranja prepričanja, tako:
- (a) da R' ni vključen v produkcijo p
- (b) da je zanesljivost R' vsaj tako velika kot zanesljivost R
- (c) da, če bi bil R' izveden, potem bi se rezultiral v zadrževanju (umanjkanju v zadnji fazi) prepričanja p, ki ga ima S v t.

Uporabimo Schmittov pristop za primer znanstvenika (opomba 7). Najprej ugotovimo, da znanstvenikovo prepričanje ni bilo zadržano – torej tudi ni bil proizveden R' kot tip procesov, ki zadržujejo ali onemogočajo proizvajanje danega procesa. Tako niso izpolnjeni zadostni pogoji za delovanje procesov tipa R'. Le v primeru, če bi bili pogoji, ki so predhodni t, različni, bi lahko delovali procesi tipa R' in neupravičeno prepričanje (znanstvenika o njegovih otrokih) bi umanjalo. To pa pomeni, da če bi hoteli v danem primeru označiti znanstvenikovo prepričanje za neupravičeno, bi se moral pogoj (ii) (c) nanašati na delovanje procesov tipa R' pod ne-dejanskimi pogoji.

Rezultat, do katerega smo prišli v prejšnjem odstavku – da se pogoj (ii) (c) nanaša na proizvajanje procesov tipa R' pod ne-dejanskimi pogoji – pomeni, da tudi upravičena prepričanja ne morejo zadovoljevati pogoja (ii). Čeprav je videti to paradoksalno, je izpeljava sklepa kljub vsemu popolnoma korektna: če obstajajo procesi, ki zadržujejo proizvajanje določenih prepričanj, potem, če bi bili ti procesi delujoči pod ne-dejanskimi pogoji, bi se to izrazilo v zadrževanju (umanjkanju) prepričanja, ki se ga normalno označi za upravičenega. Če to ponazorimo s Schmittovim primerom: Moe ima prepričanje, da je a jabolko. Schmitt pravi, da je to primer za upravičeno prepričanje. Toda, če obstajajo zadrževalni procesi za formiranje tega prepričanja, ki so enako zanesljivi kot tisti, ki vodijo do prepričanja, in, če bi veljali določeni ne-dejanski pogoji, potem bi se to izrazilo v umanjkanju prepričanja. Ti pogoji bi lahko med drugim vključevali: Moe je tako kratkovidna, da ne loči med naravnim (pravim) in umetnim jabolkom; a je tako oddaljen od Moe, da na tej razdalji ne more ločiti med jabolkom in paradižnikom. To pa pomeni, da, če je pogoj (ii) (c) zadovoljen le v primeru, da procesi tipa R' delujejo pod ne-dejanskimi pogoji, potem tudi upravičeno prepričanje ne bi moglo zadovoljiti pogoja (ii).

Schmitt bi lahko na ta ugovor odgovoril tako, da bi poskušal razločevati med upravičenimi in neupravičenimi prepričanji tako, da le v primeru neupravičenih prepričanj obstaja proces zadrževanja proizvajanja prepričanja, ki bi bil lahko

uprimerjen (delujoč), vendar le to ni. Vendar ta predlog ne zadovoljuje zahteve, da bi teorija upravičbe morala uporabljati le neepistemske termine v procesu specificiranja, katera prepričanja so upravičena in katera niso.

VII.

Problemi, ki se pojavljajo ob iskanju zadovoljive opredelitve reliabilnosti, so tudi za Goldmana predstavljali velik izziv. Zato je v tekstu »Stroga in ohlapna upravičba« (Goldman 1988) predlagal novo opredelitev zanesljivosti, ki izhaja iz ohlapne upravičbe. Pojem ohlapne upravičbe vpelje tako, da trdi, da lahko dejavnik ima upravičeno vizualno prepričanje, četudi je to prepričanje popolnoma neodvisno od kateregakoli objektivnega dejstva o zanesljivosti vizualnih procesov.

(OU) Prepričanje *p*, ki ga ima oseba *S*, je ohlapno upravičeno če (pri tem ta zahteva ne vsebuje 'in samo če'):

(i) je kognitivni proces, ki proizvaja prepričanje, nezanesljiv

(ii) *S* ni prepričana (ne verjame), da je proces, ki proizvede prepričanje, zanesljiv

(iii) *S* ne poseduje, niti nima možnosti za to, zanesljivega načina za izražanje dejstva, da je ta proces zanesljiv

(iv) ne obstaja proces (ali metoda), za katerega je *S* prepričana, da je zanesljiv, ki bi, če bi bil uporabljen, vodil *S* do prepričanja, da je ta proces nezanesljiv. (Goldman 1988, 53-59)

Če pogledamo najprej (i), potem vidimo, da sta si stroga in ohlapna upravičba nasprotni ravno v tem, da ohlapna upravičba vključuje nezanesljive procese. Toda: ali Goldman s tem ne žrtvuje preveč?

Goldman vedno trdi, da sprejema tezo – upravičeno prepričanje je element znanja. Stroga in ohlapna upravičba bi naj zaobsegali zgolj različna »krajca intuicije, ki vključuje pojem 'upravičen'.« (Goldman 1988, 53) Vendar ni jasno, katera krajca? Tako dolgo, dokler je stroga upravičba zahtevana za analizo znanja, je Goldman v škripcih. Toda, takoj ko to funkcijo prevzame ohlapna upravičba, postane stroga upravičba nesmiselna posebnost, ki je nepotrebna za analizo znanja.

Če dosledno upoštevamo Goldmanovo podmeno, da obstajata dva nivoja upravičbe – upravičba na nivoju izvornih kognitivnih procesov; upravičba na nivoju pridobljenih metod, tehnik, procedur in algoritmov, potem je predhodno razlikovanje med strogo in ohlapno upravičbo pomembno predvsem za drugi nivo. Goldman predlaga:

(2 SU) oseba S je strogo upravičena v prepričanju da p na drugem nivoju:

(i) če je metoda M, ki proizvede prepričanje, zadostno zanesljiva

(ii) S si je pridobila M na primeren način

(iii) nikakršnih nasprotujočih pogojev za uresničitev prepričanja ni.

(2 OU) oseba S je ohlapno upravičena v prepričanju da p na drugem nivoju:

(i) če metoda M, ki proizvede prepričanje, ni zadostno zanesljiva

(ii) S ni prepričana, da je M nezanesljiva

(iii) S niti ne poseduje niti ji ni dostopen zanesljiv način, s katerim bi povedala, da je M nezanesljiva

(iv) ne obstaja proces, metoda, za katero je S prepričana, da je zanesljiva, katera bi, če bi bila uporabljena, vodila S do prepričanja, daje M nezanesljiva. (Goldman 1988, str. 56)

Ker smo nekatere pripombe k strogi upravičbi analizirali že prej, bomo sedaj preučili le še (2 OU) za primer Cohenovega demona. Vzemimo, da imamo dve osebi: Micko, ki je tipičen primer sodobno razmišljujoče, racionalne ženske in Janeza, ki je primerek vrste, ki sprejema astrologijo, možnost vzratne vzročnosti, določene oblike iracionalnih pojasnitev. Mickina prepričanja tvorijo zaokrožen in koherenten pogled na svet, ki je združljiv s sodobno logiko in teorijo verjetnosti. Metode, ki jih Micka sprejema, so zanesljive. Janez je pravo Mickino nasprotje. Njegova prepričanja so nekoherentna, inkonzistentna s sodobno logiko in teorijo verjetnosti in nekatere metode sprejema le zato, ker jih sprejema tudi njegova teta. Micka in Janez sta žrtvi demona. Oba je demov zavedel, da sta prepričana v p. Ali obstaja med njunima prepričanjema kakšna pomembna (epistemska) razlika? Ne glede na dejstvo, da je Micka zavedena, lahko ugotovimo, da so njena prepričanja racionalna in upravičena na način kot je zahtevan za znanje. Če bi jo postavili v nek možen svet, kjer bi večina njenih prepričanj bila resnična, potem bi bili pripravljene priznati, da ima Micka znanje. To pa bi zelo težko trdili za Janeza. Njegovo astrološko prepričanje da p je racionalno (utemeljeno) le, če je presojava v nasprotju s tistim, kar je zanj realistično možno. Nikakor pa ne moremo reči, da je Janezovo prepričanje utemeljeno, če ga merimo z visokimi standardi, ki jih zagovarja Micka. Toda, problem je ravno v tem, da so Mickini standardi (metode) res adekvatni, vendar pa v danem primeru niso zanesljivi. To pa pomeni, da niti Mickino, niti Janezovo prepričanje ni upravičeno na način kot je to zahtevano za znanje.

VIII.

Čeprav so dosedanje ugotovitve pokazale, da ima tudi reliabilistična teorija upravičbe precej šibkih točk, ki se jih ne da preprosto izbrisati iz teorije, to vendar ne pomeni, da jo je treba enostavno zavreči. Možen izhod nam ponuja predpostavka, da so upravičbeni procesi določljivi le empirično – so predmet raziskovanja kognitivne znanosti. Zato bi lahko, dolgoročno gledano, pravo rešitev teorije upravičbe temeljila ravno na tem dejstvu, kar lahko formuliramo:

(KZU) Prepričanje p , ki ga ima oseba S v t , je upravičeno, če je i primerek tipa procesa, ki bi ga najboljša kognitivna znanost klasificirala kot zanesljivega.⁸

Literatura

- Blackburn, S. (1984) *Spreading the Word*, Oxford: Oxford University Press.
- Borstner, B. (1989) »Utemeljenost moralnega« *Znamenja*, 1, str.12-23.
- Cohen, S. (1984) »Justification and Truth«, *Philosophical Studies*, 46, str.279-96.
- Davidson, D.(1974) »Belief and the Basis of Meaning«, *Synthese* 27, str.309-23.
- Feldman, R. (1985) »Reliability and Justification«, *The Monist* 68 str.159-174.
- Foley, R. (1987) *The Theory of Epistemic Rationality*, Harvard: Harvard University Press.
- Gettier E.(1963) »Is justified true belief knowledge?«, *Analysis* 23, str.121-23.
- Goldman, A.I.(1978) »What is justified belief«, v Pappas and Swain 1978.
- Goldman, A.I.(1986) *Epistemology and Cognition*, Harvard: Harvard University Press.
- Goldman, A.I. (1988) »Strong and Weak Justification«, v Tomberlin 1988.
- Pappas, G. and M.Swain (eds.) (1978) *Essays on Knowledge and Justification*, Ithaca.
- Pollock, J.L. (1986) *Contemporary Theories of Knowledge*, London.

⁸ Čeprav smo to možnost obravnavali nazadnje, to ne pomeni, da menimo, da ji ni možno oporekati, kot tudi ne, da ne bi bilo možno najti boljše. Vendar je res, da celo v primeru, ko ne vemo, katera je najboljša kognitivna znanost (teorija), imamo dober razlog, da smo prepričani, da ta teorija ne bi klasificirala kot neupravičena tista prepričanja, ki jih mi običajno klasificiramo kot upravičena. Obstaja razlog, da smo prepričani, da so resnična – osnovo za to nam daje sklepanje na najboljšo pojasnitev. Hipoteza, da so upravičena prepričanja (vsaj v večini) resnična, najbolje pojasnjuje, zakaj so napovedi, ki na njih temeljijo, potrjene. Pri tem je evidenca za ta prepričanja evidenca, ki je proti vsaki teoriji, ki poskuša klasificirati ta prepričanja kot neupravičena – je torej posredna evidenca tudi za to, da najboljša kognitivna teorija tega ne bi storila. Zato imamo razlog, da smo prepričani, da se najboljša kognitivna teorija ne bi pomembno razlikovala od naših običajnih standardov za upravičbo.

- Schmitt, F. (1984) »Reliability, Objectivity and the Background of Justification«, *Australasian Journal of Philosophy*, 62 (1984), str. 1-15.
- Sosa, E. (1978) »Epistemic presupposition« v Pappas and Swain 1978.
- Sosa, E. (1980) »The Raft and the Pyramid« *Midwest Studies in Philosophy* 5, (eds.) P.French, T.Uehling and H. Wettstein, Minneapolis.
- Sosa, E.(1988) »Beyond Scepticism, to the Best of our Knowledge«, *Mind*
- Tomberlin, J.E. (1988) (ed.) *Philosophical Perspectives*, vol. 2, Atascadero: Ridgeview.